

HATVAN OSTROMA ÉS BEVÉTELE 1596.

MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

Augusztus 30-án a vár lövetése szünet nélkül folyt s bárha a bástyák és a falak felső részén több helyen rések voltak löve, az ellenség sem szünt meg kisebb lövegekkel, az alantabb fekvő védő művekről, a keresztény táborra és annak sánczaira tüzelni.

Eközben a sánczokba rözse hordatott, melylyel az árkok némileg kitöltettek. A Tertzky-sánczban az árok áthidalására szánt hídanyag volt fölhalmozva, hogy a csapatok ott az árkon át a palánkhoz juthassanak.

Élelem a táborban elegendő mennyiségben volt készletben és a közel jövőre nézve sem kellett annak hiányától tartani.

Augusztus 31-én éjjel a törökök kirohanásra csoportosultak; a kirohanás *szeptember 1-én* még napkölte előtt végre is hajtattott és a bekövetkezett összeütközés alkalmával a harc színhelyén mindkét részről nagy számú halott maradt.

A fogságba jutott török foglyok vallomásai sok tekintetben világot vetettek a várban uralkodó állapotokra, a keresztények nem csekély hasznára.

Hogy a vár őrsége *miért intézi kirohanásait állandóan éjjel*, arra azt felelték, «hogy ez azért történik, mivel egyúttal német ruhába öltözött kémek küldetnek ki, kik ily módon a küzdelem zajában észrevétlenül távozhatnak, hogy vagy Szolnokon, vagy Budán megtudhassák, számíthat-e a vár segélyre vagy fölmentésre, mely esetben a várat utolsó emberükig tartanak; ellenkező esetben pedig kényszerítve éreznék magukat arra, hogy Hatvan várát bizonyos föltételek mellett föladják.»

Egy *Lukács* nevezetű másik török pedig a következőket vallotta: «Fegyverképes ember csak 800 van a várban, míg a többiek száma az asszonyokkal és gyermekekkel együtt 3—4000 lélekre tehető.¹⁾ Az emberek és asszonyok nappal alusznak, míg éjjel az utcán kell járkalniok.»

«A lövések és égő csóváknek a várba dobálása nem sok kárt tett, mivel annak falai igen vastagok, a födeleket pedig állandóan őrzik. A vár belsejében nincsenek árkok vonva, csak egy másfél öles kerítés van építve. Az őrség legerősebb a Kinsky-sáncznál, hol a hatvani bég maga áll 300 szpáhival. Ali bég, ki ezelőtt Füleken volt, 200 emberrel a Pesti kapunál van.»

«A kapuk erősen el vannak torlaszolva, úgy, hogy a golyók azon át nem hatolhatnak. A Kinsky-rondellánál, valamint az ahhoz legközelebb állónál 2 löveg, oldal pántázásra, egymással szemben van beásva; ugyanígy van a sáncztól a hajóhidig vonuló rész berendezve. 6 nagy és 15 kis löveg, 2 orgona-löveg, az egyik 9, a másik 8 sippal van a várban elosztva.»

«Egyik rondellából pedig, melyet a fogoly megmutatni ajánlott, a föld ki van ásva, tehát az üres és bele egy löveg van beállítva, melylyel a törökök az ostromnál alkalmazandó hajók ellen akarnak működni.»

«Ha a keresztények a várat megrohanni akarják, úgy a Kinsky-rondellánál kellene hamis lármát csapni, s ezalatt a rohamot az ellenkező oldalon intézni, hol senki sincs jelenleg és a hol a vár tulajdonkép csak két árok által van védve, melyeknek mélysége csupán fél ember magasság.»

«A törökök még egyszer sem rémültek úgy meg, mint az augusztus 29-iki ostrom alkalmából, mikor a nagy számú gyalog és lovas embert közeledni látták; annál is inkább, mivel támadást nem is vártak.»

«A védők még elegendő mennyiségű élelemmel, és lőszerrel birnak. A lőport részint a vár pinczéiben, részint pedig a mecse-

¹⁾ Egy szeptember 4-én, tehát Hatvan bevétele után a táborból kelt levél, a fegyveresek számát 1500-ra, míg a Budáról és Pestről ide menekült tekintélyes törökök számát, kik Hatvan ostromát a keresztények által kizártnak vélték, az asszonyokkal és gyermekekkel együtt 2000-re teszi.

tekben és templomokban őrzik. Van a várban két száraz malom is, melyekben éjjel, nappal dolgoznak.»

«Midőn 29-én a keresztények a Kinsky-sáncznál lévő körbástyát megtámadták, a törökök közül két ember ellenséges golyók által, egy pedig saját fegyvere által öletett meg.»

«A védő őrség úgy nyilatkozott, hogy ha a város bevétetik, ők a várban sem lesznek képesek magukat tovább tartani.»

«Keresztény fogoly 50 van a várban; továbbá van még 60 janicsár és 200 egyéb lövész. A fegyvertárból úgy a lovasok, mint mindazok számára, kik tölteni és löni tudnak, puskákat osztottak ki.»

«A legkevesebbé védett pont az, a mely a két bég állása közt fekszik. A keresztény sereg tulajdonképeni számerejét nem tudják, és azt 30—40—50 ezerre teszik.»

«A vár árkaiban nincsenek semmiféle nyársak, hegyes czölöpök vagy rejtett kerítések, Pászthó felé pedig azoknak vize sem mély. Abban az irányban, melyben a hajók fölállítva lettek, a falak igengyöngék, úgy hogy azokon a lövedékek könnyen áthatolhatnak.»

«A nagy ágyunak, melyből ez ideig tüzeltek volt, eltört ugyan a tengelye, de ismét helyre állították. A riadó jeleket a törökök Berény felé adták.»

«Midőn a hatvani bég Dsáfer pasától visszatért volt, azt mondta, hogy a szultán Nándorfehérvárnál, Dsáfer pasa a tatárokkal pedig Temesvárnál állanak. A bég különben ismételten úgy nyilatkozott, hogy inkább szeretne meghalni, semmint paripáján mást ülni látni.»

Ezek voltak a török foglyok vallomásai.¹⁾

A nap folyamán, *szeptember hó 1-én*, a császári táborban az árkok vizének tisztításával és levezetésével voltak elfoglalva, miközben az ellenség tüzelése perczig sem szünetelt; az árkokba horodott fa és rözse félek tüzet fogtak, mi sok ember életébe és megsebesülésébe került.

Szeptember 1-én a császári had fővezérlete még mindig abban reménykedett, hogy Báthory 4000 és Mágocsi 2000 emberrel a császáriak segítségére fog jönni. A délután folyamán a tüzelés

¹⁾ Cs. és kir. hadi levéltár. Feld acten. Fasc. VIII—27.

a kapu melletti körbástyán fölváltva, hol gyöngébben, hol erősebben folyt.

Szeptember 2-án délelőtt az ostromló tüzérség azon fáradozott, hogy a várfalakon rést lőjön és egyszersmind a roham is előkészítettett. Közel 2400 lövés történt; 20 tüzgolyó esett a várba, melyek többnyire gyújtottak is, de a törökök példátlan vakmerőséggel es halálmegevetéssel a kitörő tüzet mindig eloltották.

Midőn az ostromlottak a komoly előkészületeket a rohamra észrevették, a 17 zászlóalj német és 8 zászlóalj magyar gyalogság¹⁾ felvonulását látták, a várfalakon a magyarokhoz legközelebb álló törökök azoknak lekiáltottak, hogy engedjenek nekik, mint tavaly az esztergomiaknak, szabad elvonulást az asszonyokkal, gyermekekkel és vagyonukkal együtt, s akkor Hatvant azonnal földadják.²⁾

De a császári vezérek e felszólítást figyelembe sem vették, sőt még szigorúabban meg lőn hagyva, hogy senki az ellenséggel tárgyalásokba bocsátkozni ne merészeljen.

Az asszonyok és gyermekek jajgatásai a keresztény táborba tisztán áthallatszottak.

Ez idő alatt Sprintzenstein, a főépítőmester, a hajótornyokat, melyek Tertzky-féle cseh zsoldosokkal voltak megszállandók, annyira elkészítette, hogy azoknak már csak vízre bocsájtása volt még hátra.

A tornyok, melyek magassága 2 öl volt, a támadó oldalon erős keményfa deszkákkal voltak fölszerelve és lőrésekkel ellátva, ezenkívül még nedves ökörbőrökkel beborítva, hogy tüzet nehezebben fogjanak.

Miksa főherczeg a táborban lévő csapatoknak a rohamra való teljes készülségét *szeptember 3-án d. e. II órára* rendelte el.

Az általános roham mind a négy oldalról egyidejűleg, tehát úgy a víz, mint a szárazföld felől, volt intézendő; a támadásra szánt tornyok pedig a várfalak közvetlen közelébe voltak vonandók, hogy azok megmászását elősegítsék.

¹⁾ Más források szerint a német zsoldos zászlóaljok száma 13, Wagner leírása szerint pedig 23 volt.

²⁾ Bizonyos, hogy egy ilyen nagylelkűség kiszámíthatlan előnnyel járt volna.

A rohamra három rohamoszlop alakítottatott; az első oszlop csehek, morvák és részben magyarokból, a második magyarokból és vallonokból, a harmadik pedig, melynek élén maga a főherczeg állt, német gyalogságból állott.

Szeptember hó 3-án d. u. 2 órakor adatott meg a rohamra a jel, és az előnyomulás, folytonos lövegtűz és tűzgolyók dobása közt, úgy a rohamoszlopok, mint a hajótornyok által, kezdetét vette. A harc mindkét oldalról vitézül és önfeláldozással vívott. Ámbár a törökök az első oszlop támadását visszautasították, a második oszlop mégis bátran követte az elsőt és még mielőtt a harmadik oda ért volna, a magyarok zászlóikat a vár falaira tűzték; a törökök csak ezután nyitották ki a kapukat, kirohantak és a csehekkel és morvákkal harcba elegyedtek.

A hajótornyok a bástyafalnál megállapodtak; ekkor nehány vakmerő török harczos a bástyafalokról a tornyok tetejére ugrott, de vakmerőségüket életükkel fizették meg, a nélkül, hogy merész vállalkozásuk valamely hasznot eredményezett volna.

E mesterséges vízi várak körül és azokban benn folyt heves harcok alkalmával, a csapatok egyenlőtlen felosztása folytán, az egyik hajótorny egyensúlya megbillent s Stamp (talán helyesebben Stampf vagy Stampa) kapitány, ki három órán keresztül vitézül tartotta magát, a Zagyvába esett s ott elmerült.¹⁾

Bárha a császári csapatok az árkokon át helyenkint ideiglenes hajó és tutajhidakat készítettek volt, az átjárásokat mégis — mivel a hidak részint hasznavehetetlenekké váltak, részint elsülyedtek — a roham alkalmával újolag kellett helyre állítani, a mi sok emberéletbe került.

A midőn a törökök, kapukat ki nyitva, kirohantak, a harc általános lett, és a legnagyobb elkeseredéssel 4 órán át egész este 6 óráig tartott.

Ekkor már a vár, az oda behatolt sváb zsoldosok által felgyújtva, lángokban állott, s annak védői meneküléshez láttak.

Senki, még a kegyelemért rimáncodó előkelő török nők és

¹⁾ A különböző krónikások a roham kedvező lefolyását leginkább eme tornyoknak tulajdonítják. A főherczeg jelentése a császárhoz Stampa halálának okául az egyik híd leszakadását mondja.

gyermekek sem, kiméltetett; csak néhány igen szép török nő és gyermek képezett kivételt, kiket a főherczegnek ajánlottak fel.

500 szép, jól felszerelt, köztük néhány kiválóan drágán díszített, ló esett zsákmányúl, melyek közül néhányat a főherczeg magának tartott meg, míg a többiek a különböző parancsnokoknak eladtak. Aranyat és ezüstöt keveset találtak, még a lovak szerzőmairól is le voltak fejtve a csattok; de annál több értékes selem és damast öltözéket.

Használható nagy löveg nem volt egy sem, csak 13 kis ürméretű ágyú volt romlatlan állapotban.

Arszlán bég, midőn látta hogy minden veszve van, bement az istállóba és megpillantva gyönyörű paripáit, így kiáltott fel: «Inkább mintsem a keresztényeknek adjalak át benneteket, inkább meghalok!» S így is történt. Rövid idő múlva egy magyar a bég fejét kopjájára tűzve a főherczeghez vitte

Az egyik fogságba jutott bég, ki a főherczeg által kikérdezett, — mely alkalommal a tudósító maga is jelen volt — azt vallotta, hogy ő az ostrom kezdetekor három, később két és végre egy lovasat küldött ki a várból, hogy a közelben levő török pasáknak és tiszteknek Hatvan veszedelmét hírül vigyék; de miután egyik sem tért vissza, a harmadszor kiküldött lovasnak két, a fészekből fiaitól elvett, vörössel megjegyzett galambot adtak át, azon utasítással, hogy ha esetleg már Hatvanba vissza nem térhetne többé, azokat röpitse vissza.»

A galambok közül egyik csakugyan meg is jött, avval az üzenettel, hogy az őrség csak tartsa magát a legvégsőig.¹⁾

A császáriak közül csak 400 ember esett el az ostrom alkal-

¹⁾ E kihallgatás alkalmával történt állítólag az, hogy a bég a főherczeg előtt térdre esett és életéért könyörgött, valamint váltságdíjat ígért és e mellett a főherczeg lábait meg akarta csókolni. De a főherczeg e fölött annyira megharagudott, hogy a «vén ozmán kutyának» lábával a szájába rúgott, úgy hogy annak orrából és szájából a vér megindult, és őt azonnal elvezettette. A főherczeg haragját különben az okozta, hogy a törökök őt egy csúnya csúfnévvel (?) illették, miért is megesküdtött, hogy «egy lelket sem hagy életben». Cs. és kir. hadi levéltár, kézirat-gyűjtemény; levelek Hatvanból 1596. szeptember 8-áról.

mával,¹⁾ a fogságba jutott 50 keresztény kiszabadult; egyiknek sem történt semmi bántódása.

Tertzky és Ruszwurm Kristóf kiváltképen kitüntették magukat; mindig csapataik élén voltak és állítólag mindegyikük legalább 8—9 törököt levágott.

Egy másik *szeptember 4-ikéről* kelt részletes tudósítás a következőket mondja:

«A várnak tegnap történt szerencsés elfoglalása után, ma szemlét tartottunk, s úgy találtuk, hogy mintegy 2000 ember veszett el. A törökök közül sokan a védő műveken át igyekeztek menekülni, de azok is nagyrészt elvesztek.»

«Úgy a hatvani, mint a füleki bég is elesett; az itteninek édes anyja fogságba jutott.»

«A vár tegnap éjjelről mára majdnem teljesen leégett. Ha az oltás és mentés nem folyt volna olyan buzgósággal, a helység maga is hamuvá vált volna. Egyébként majd az ellenség további magartása szerint fogunk intézkedni.»

Miksa főherczegnek a császárhoz intézett *szeptember 7-én* kelt jelentése, melyet a főherczeg *útközben*²⁾ s csak azután, miután minden esemény tisztázva volt, írt, szószerint a következő:

«Először is a várnak lövetése és komoly tanácskozás után, a vár ellen roham intéztetett; mindazonáltal a mód, a mint ez megkezdetett, nem épen a legjobban volt elrendelve, különösen a mi a hidakat illeti, melyek nemsokára összeomlottak, és a vallonok és Tertzky hadi népe közül sokaknak vesztét okozták, úgy hogy az első rohamot tetemes számú harcos vesztésével abban kellett hagyni.»

«Ezután a vallonok, kik az első roham kiváltságát bírták, megmustráltattak és kitűnt, hogy ezredesük a hatalmas roham alkalmával a leszakadt hídról a vízbe esett s 64 vallonnal együtt abba bele fúlt; 130 harcos szintén részint a vízben lelte halálát, részint pedig tűzi fegyverek által megsebesült.»

¹⁾ Az «Ungarische Städte-Chronik» — I. M. L. Nürnberg 1684 — szerint 800 keresztény és 3000 török esett el.

²⁾ E körülmény arra enged következtetni, hogy a főherczeg Hatvan körletét már szeptember 7-ike előtt elhagyta volt.

«A vallonok után Tertzky hadi népére került a sor; ezeknek kapitánya, Stamp, 80 katonájával együtt szintén a híd leszakadása-kor a vízben lelte halálát, 220 ember pedig megsebesült. A csapat egy része még a híd leszakadása előtt az árkon szerencsésen átjutott, de onnan nem tudván elég gyorsan vissza jönni, közülök 24 súlyosan megsebesült.»

«Ezek után Kinsky katonái jöttek mustra alá, kik közül 153 esett el, míg ezredesük, Kalkstein, a vállába lövést kapott; megsebesült 272 ember.»

«Végre pedig Teuffenbach hadi népe került sorra s kitűnt, hogy miután ezek nem igen akartak a hidra menni, közülök csak 10-en sebesültek meg.»

«A törökök szintén igen sok embert vesztettek, de ezek száma ismeretlen.»

«Az első roham alkalmával az elesettek száma 305, a sebesülteké 702 volt.»

«Másnap, *szeptember 3-án*, a harcz megkezdése délelőtt 10 óráig húzódott el, mert két híd, az egyik tutajokból, a másik három hajóból, csak akkor készítettet el; ekkor a roham újra megkezdett. Először 10 vértés indult neki; de az ellenség tüze elől meghátrálni kényszerült, miközben 6 közülök elesett, a többi meg sem sebesült.»

«11 óra után a roham erősítésére a táborban volt összes harczosok a vallonok támogatására küldettek, míg a másik oldalon a tutaj-hidakon át Tertzky és Kinsky hadi népei nyomúltattak előre, minek utána a vár nemsokára elfoglaltatott. Az árkokban 6000 török találtatott, kik a városba szorítottak és a följegyzetteken¹⁾ kívül

¹⁾ Jegyzék azokról, kik nem pusztítottak el:

«A hatvani bég, ha a fia úgy akarja, valamint még egy kis fia, ki anyjának adatott át; 300 legszebb török nőt a vallonok kaptak, köztük 10 annyira szép és díszes volt, hogy az érték, melyet ez a 10 személy magán viselt, legalább is 80 ezer forintra volt tehető.»

«Ezen kívül még mintegy 800 török nő és gyermek került a többi harczos kezei közé, kik azokat nagyrészt eladták és sok pénzt vettek be értük.»

«A lövegek sértetlenül maradtak, de a lőpor csak a bevétel után találtatott meg s nagyon el volt romolva. 430 ökör, 234 ló maradt épen, a többieket a tűz pusztította el; 200 szamarat és 120 tevét sikerült magukkal vinniök.»

mind lekaszaboltattak; még az anya méhében levő gyermeket sem kímélték, sőt a gyermekeket a kerítésekre nyársba húzták. A harc megszűnte után, megszemléltetett a zsákmány, mely a következőkből állott: A hatvani bég, ki ezelőtt Fülek bégje volt; 700 harczkepes ember, csupa válogatott harczos, a török sereg java; 800 közönséges török katona; 2500 török nő és gyermek, 15 szép nagy löveg kerekeken, 20 tábori löveg, továbbá kimondhatatlan kincs, mely a hadi népek által megrohantatott és lehetetlen azt leírni, és nem is tudjuk, kinek a kezeibe mi jutott. Lőpor, lőszerék és élelmi szerek oly nagy mennyiségben voltak, hogy még egy fél éven túl sem kellett volna sükségtől tartaniok; 1100 ökör, 600 paripa, 500 szamar, 300 teve és még sok egyéb.»

«Azt beszélik, hogy a török táborban gúnydalokat énekelnek Hatvan vérszomjas elfoglalása miatt és kéri Allah-ot, hogy az ott elöntött vért öregen és fiatalon egyaránt bosszúlja meg.»

Hatvan elfoglalásánál a legnagyobb érdem és dicsőség Tertzky ezredesnek és cseh zsoldosainak tulajdoníttatott, mert úgy a vallonok, mint a magyarok, alig hogy a várba jutottak, alig törődtek többé a még mindig védekező ellenséggel, hanem annál inkább a gazdag zsákmánnyal, mely szép asszonyok, ruhák és ékszerek képében kecsegtette őket.

Az emberiség nemtője szomorúan takarja el fejét ama borzalmasságok láttára, melyeket a megvadult és minden emberieségből kivetkőzött császári zsoldos katonaság Hatvanban elkövetett; nem is akarunk ezek részletezésébe bocsátkozni, csupán Volly Gáspár genuai kapitány szavait idézzük, ki igen helyesen jósolta meg e rémes tettek következményeit: «Borzasztó itt Genuában csak hallani is, hogyan bántak a vallonok¹⁾ a törökökkel; de biztos vagyok abban, hogy a legközelebbi alkalomkor ez a törököknek okul fog szolgálni arra, hogy ők is hasonlókép cselekedjenek.»

S így is történt nemsokára Egerben, hol a törökök harczkiáltása «Hatvan» volt.

Szeptember 7-én híre jött, hogy Dsafer pasa már Szolnokon

¹⁾ A vallonok kegyetlenségeiket avval igyekeztek mentetetni, hogy azokat a pogány népeknek elrettentő példánni, kevélységük és a keresztény vallás megvetéséért, büntetéskép cselekedték.

van s az a szándéka, hogy most ő lép fel támadólag a Hatvanban lévő császáriak ellen. Továbbá még az a nem kevésbé rossz hír is elterjedt, hogy a törökök Egert is ostromolni és elfoglalni akarják.

Miután az elesettek és megöltek holttesteit még szeptember 7-én is temetetlenül heverték, most azoknak eltakarítását kezdték meg, mely czélra 42 kocsi volt szükséges; részint a futó árkokban, részint pedig a szabad mezőn, vékony földréteggel betakarva, temették el azokat, s a csapatok még szeptember 8-án is evvel voltak elfoglalva.

A nagyvezír ez időben még Szegeden volt, hol 6-ától 9-éig bezárólag tartózkodott¹⁾; s csak 10-én vonult tovább, míg végre szeptember 12-én Szolnok alatt ütötte fel tábort²⁾.

A török sereg erejét általánosan mindenestre túlzottan 200.000 főre becsülték, a mi a császári sereg fővezérleténél azt az aggodalmat idézte föl, hogy a szultán útját Szegedről egyenesen Hatvannak veheti és őket nyílt mezőn harczra kényszerítheti, amire pedig a császáriak táborában nagyon is gyöngének érezték magukat; így tehát a Hatvan előtti tábor felosztása elhatározott, ami *szeptember 9-én* meg is történt.

A visszavonulás Vácra történt, hol az élelmi szerek könnyebb hozzáférhetése czéljából ismét a régi táborba, a Duna mellé szálltak.³⁾

Itt értesült a főherczeg, hogy Báthory, Erdély fejedelme, az esetben, ha a törökök a főherczeg ellen indulnának és Dsáfer pasa, — ki 20.000 emberrel nem messze Báthorytól állott — őt (Báthoryt) föl nem tartóztatja, hadi népével a főherczeg segítségére jöjjön.⁴⁾ Báthory továbbá még azt is tudatta, hogy a sziléziai 1500 lovas Gyulafehérvártól két mértföldnyire, Enyedre érkezett.

¹⁾ Itt kapta az első tudósítást Hatvan elestéről, s erre azt felelte: «csak vegyék el, majd ha oda megy, visszafoglalja ő azt újra.» A Kretzkovitz tábori pap mellé beosztott Perlinger állítása. Cs. és kir. udvari levéltár, kéziratgyűjtemény Codex 8969.

²⁾ U. o. továbbá cs. és kir. hadi levéltár, Feldacten 1596 Fasc. IX. No. 5 és 6.

³⁾ A császárnak szeptember 24-én Prágából kelt és Miksához intézett egy kézírata szerint, a császár Hatvan megtartását igen kívánatos dolognak tartotta volna. Cs. és kir. hadi levéltár. Fasc. IX. Nr. 9.

⁴⁾ Báthory ezen kinyilvánított szándéka föltételezi, hogy a császári

Hatvanban 2 zászlóalj zsoldos, 100 hajdú, továbbá Tettauer Károly alezredes, valamint még egy huszár-kapitány 500 lóval és 100 huszárral, összesen mintegy 1300 ember maradt vissza. Parancsnokul Serennyei — talán helyesebben *Serényi* — Mihály, ki előzőleg Füleken volt mint ezredes, lett kirendelve, ki is aztán a romok lehordását megkezdette.

A vár, mely nagyon el volt pusztítva, élelemmel alig ellátva, rossz menedéket nyújtott és ez okozta, hogy a katonák fellázadván, nem akartak tovább itt maradni, s a magyarok csakugyan el is mentek.

Hosszabb tanácskozások után végre elhatároztatott, hogy Teuffenbach ezredes a várat fölégesse, s a védő műveket lerombolja, amit ő azonnal végre is hajtott.

Nehány török lovas csapat, mely Budáról Hatvan felé portyázott, az onnan kivonuló császári sereg utolsó részével még találkozott s közülök sokat fogságba ejtett.

Még a hatvani táborból kiküldött egy bizalmas ember, ki szeptember 16-án érkezett Vác alá a császári táborba, azt jelentette, hogy a törökök Hatvanról Kecskemétre menekültek, onnan pedig a szultán legelőkelőbb csauszának, Haszán Kiajának, alattvalóival Szeged felé vonultak.¹⁾

Azáltal, hogy a császáriak Hatvan védelmét feladták, a törököknek Eger ostromára és bevételére irányuló tervei lényegesen előmozdítottak, úgy hogy az ostromot minden nagyobb veszély nélkül, már *szeptember 18-án* megkezdhatték.²⁾ A hatvani ádáz pusztítás gyümölcsei ott érlelődtek meg.

A császár *október 3-án* a Hatvan ostromában részt vett német zsoldosoknak a rohamzsold nyújtását rendelte el.³⁾

Deczemberben Pálffy értesítette a császárt, hogy a törökök a

sereg veszedelmes állapotáról tudomása volt; ennek hírére a törökök terjesztették, hogy mindenütt ijedelmet és rettegést okozzanak.

¹⁾ Cs. és kir. hadi levéltár. Feldacten 1596 Fasc. IX. No. 6.

²⁾ Szeptember 14-én még Schwarzenberg Adolf tábornagy betegen feküdt ugyanott. Relationes Fugger. Codex C. C. I. 1596 cs. és kir. udvari levéltár.

³⁾ Udvari hadi tanács. Kanzlei-Registrator-Protokoll 1596. Nr. 26.

Hatvan körül lakó parasztokat robotra kényszerítik, és hogy a vár újjá építése Strassoldo és Rossi által folyamatba van véve.¹⁾

Az utókor rossz néven veszi Miksa főherczegnek, hogy Hatvan bevétele után seregével nem fordult Szolnok felé. Így lehetségessé vált volna talán, hogy a törökök előnyomulását meggátolja, vagy pedig őket döntő harcra kényszerítse, mely bizonyára kedvezőbb eredménnyel járt volna, mint a már később, októberben, bekövetkezett hadműveletek.

Természetesen könnyű utólag bírálni, amikor a végeredmény előttünk fekszik, s a körülmények, az elhatározásra befolyással bíró tényezők, melyek a vezér előtt az elhatározás perczében vagy teljesen ismeretlenek, vagy legjobb esetben is csak föltételezhetők, előttünk föltárva vannak; mindazonáltal nem lesz talán érdektelen, ha a vázolt eseményekre visszapillantást vetve, azokat utólagosan is mérlegeljük.

Ha mindent figyelembe veszünk, kitűnik, hogy a Szolnok ellen irányuló kezdeményezésre a szeptember 5-étől 7-ig terjedő időpont lett volna legcélszerűbb.

Ámde a több héten át tartott fárasztó ostrom után, fáradtan, kimerülve, a mozdulataiban nehézkes sereggel a 69 kilométernyi útát Szolnokig megtenni, a siker legcsekélyebb kilátásával sem lehetett volna megkockáztatni, tekintetbe véve még a sereg alkotó elemeit és azok zsákmányolási hajlamát is, amiben a katonák sok fáradalmaikért mintegy kárpótlást kerestek.

A törököknek a helyiségek védelménél mindenkor kifejtett szívós kitartása arra a föltevésre, hogy Szolnok magát rövid idő alatt meg fogja adni, semmi jogosultságot sem adott; már pedig ha Szolnok az első rohammal be nem vehető, a törökök Szegedről megsegíttetnek s a hadművelet rossz véget érhet.

Az élelmi és lőszeres utánpótlása sem volt olyképen rendezett, hogy az egy új, gyors és rögtöni hadműveletet lehetővé tett volna.

¹⁾ Udvari hadi tanács Registratur Protokoll 1596. No. 27. Hogy melyik Strassoldo volt ez, ki Pálffy Péterrel már nem juthatott Egerbe s talán fogságba jutván, a törökök által szolgálatra kényszerítettett, az nem deríthető ki.

A mi pedig Báthory ígéreteit illeti, ő sokkal távolabb, az idő pedig sokkal rövidebb volt, semminthogy az erdélyi sereg közreműködésére számítani lehetett volna.

A főherczeg személyes bátorságának nem egyszer adta jelét, de a vele született ingadozás egyrészt, a Prágából ismételten leérkezett császári parancsok másrészt, melyek mindig a szultán feltartóztatását hangsúlyozták, nehogy az Bécs alá jőjjön, a hadműveletekre bénítólag hatottak. Tudomására jutott továbbá a főherczegnek az is, hogy Czikala pasa renegát Hatvan fölmentésével tényleg megbízott, kivel előnyomulás esetén okvetlenül össze kellett volna találkoznia; végre pedig teljesen tájékozatlan volt a főherczeg abban, vajjon a szultán Szegedről elindult-e már vagy sem. Ezek voltak az okok, melyek a főherczegnél ama káros erélytelenséget előidéztek, hogy semmit sem mert kezdeni, semmit kockára tenni, nehogy esetleg a császár akaratával ellenkező eseményeket idézzon föl.

GÖMÖRY GUSZTÁV.